



مقایسه مخزن الاسرار و مطلع الانوار

دکتر علی رضا نبی لو

عضو هیأت علمی دانشگاه قم

مدیر گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد قم

نبی لو، علی رضا، ۱۳۵۲ -
مقایسه مخزن الاسرار و مطلع الانوار / علی رضا نبی لو. -- قم :
سنجاقک، ۱۳۸۴.
۳۶۸ ص.

ISBN: 964-95277-8-8 ریال ۲۵۰۰۰

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیپا.

۱. نظامی، الیاس بن یوسف، ۵۳۰؟ - ۶۱۴؟ ق. مخزن الاسرار -- نقد
و تفسیر. ۲. شعر فارسی -- قرن ۶ ق. -- تاریخ و نقد. ۳. سبزواری،
هادی بن مهدی، ۱۲۱۲ - ۱۲۸۹ ق. دیوان -- نقد و تفسیر. ۴. شعر
فارسی -- قرن ۱۳ ق. -- تاریخ و نقد. الف. نظامی، الیاس بن یوسف،
۵۳۰؟ - ۶۱۴؟ ق. مخزن الاسرار. شرح. ب. سبزواری، هادی بن مهدی،
۱۲۱۲ - ۱۲۸۹ ق. دیوان. شرح. ج. عنوان.
۷م۲ / ۵۱۳۱ PIR
ن/ن / ۴۸۹م / ۲۳ / ۸۴۱
کتابخانه ملی ایران
۸۴-۱۱۰۰م

مقایسه مخزن الاسرار و مطلع الانوار

مولف: دکتر علی رضا نبی لو

ناشر: سنجاقک

حروفچینی: سید محمد حسینی امینی
گرافیک و طرح جلد: مجتبی حاجی زاده

نوبت چاپ: اول، ۱۳۸۴
قطع و صفحه: وزیری - ۳۶۸
چاپ: چاپخانه قدس
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
قیمت: ۲۵۰۰۰ ریال

شابک: ۹۶۴-۹۵۲۷۷-۸-۸ ISBN: 964-95277-8-8

© حقوق محفوظ - ۱۳۸۴ - علی رضا نبی لو

کلیه حقوق مادی این اثر برای مولف محفوظ است.

انتشار تمام یا بخشی از این کتاب از راه تکثیر، خلاصه برداری، جزوه سازی و نشر الکترونیک بدون اجازه مولف ممنوع است.

انتشارات سنجاقک

قم - صندوق پستی: ۶۱۵۵-۳۷۱۵۵

۶	مقدمه
بخش اول	
۹	مقایسه کلیات ابواب
بخش دوم	
۱۶	مضامین مشترک
۱۷	مناجات اول
۲۰	مناجات دوم
۲۲	نعت حضرت رسول (ص)
۲۸	مقایسه نعت ها
۳۴	کلیاتی درباره نعت ها
۳۶	معراج نامه
۴۶	مدایح
۵۳	سبب تالیف کتابها
۵۸	مقایسه
۵۹	مضامین مشترک این بخش
۵۹	شعر به عنوان یک واردغیبی
۶۲	نقد سخن و شعر خویش
۶۵	برتری دادن خود به شاعران دیگر
۶۷	اعتراض به مخالفین سخن و شاعری
۶۸	عناصر سازنده و مقدمات سخن
۶۹	ارائه کتاب به ممدوح
۷۱	خلوت ها
۷۹	مقایسه خلوت ها
۷۹	مکاشفه شبانه و توصیف شب
۸۲	تغییر عناصر طبیعی
۸۵	تغییر حال شاعر
۹۱	موارد مشترک دیگر
۹۵	توصیف صبح
۹۶	توصیف دل و عشق
۹۸	حال به دست آمده قابل درک نیست
۹۹	مقالات بیستگانه

۹۹	مقاله اول
۱۰۱	مقاله دوم
۱۰۳	مقاله سوم
۱۰۴	مقاله چهارم
۱۰۵	مقاله پنجم
۱۰۶	مقاله ششم
۱۰۷	مقاله هفتم
۱۰۹	مقاله هشتم
۱۱۰	مقاله نهم
۱۱۲	مقاله دهم
۱۱۳	مقاله یازدهم
۱۱۵	مقاله دوازدهم
۱۱۶	مقاله سیزدهم
۱۱۸	مقاله چهاردهم
۱۲۰	مقاله پانزدهم
۱۲۲	مقاله شانزدهم
۱۲۴	مقاله هفدهم
۱۲۵	مقاله هجدهم
۱۲۸	مقاله نوزدهم
۱۲۹	مقاله بیستم
۱۳۲	برخی مضامین مشترک در مقالات

بخش سوم

۱۶۰	تشبیه
۱۹۶	تمثیل و اسلوب معادله
۱۹۸	استعاره
۲۱۸	تشخیص
۲۲۱	مجاز
۲۲۴	کنایه
۲۲۷	تلمیح
۲۳۲	تناقض
۲۳۳	تصویرسازی
۲۴۵	معلومات پزشکی

بخش چهارم

۲۴۹..... لغات و ترکیبات مشترک

۲۷۳..... متن مخزن الاسرار

۳۶۶..... فهرست ماخذ و منابع

www.ketab.ir

تقديم به:

پسر م حسين و

تمام پارسي گويان

ايران، هند و آذربايجان

www.iranica.ir

مقدمه

آنچه در اين نوشته مورد توجه است مقايسه است بين «مخزن الاسرار» نظامي و «مطلع الانوار» امير خسرو دهلوي. نظامي به عنوان يکسي از مقتدرترين شاعران مثنوي سرا بر بسياري از شاعران زبان فارسي تاثير گذاشته است تقريباً تمام مثنوي هاي او مورد تتبع و تقليد ديگران قرار گرفته است هر چند به نظر مي رسد مثنوي هاي يزمي وعاشقانه و داستاني او از بهتري — نمونه هاي اين نوع است نبايد از مخزن الاسرار او غافل شد مخصوصاً در زماني که از آثاري چون «منطق الطير عطار» و «مثنوي مولانا» و «بوستان سعدی» خبري نيست و تنها شايد حديقۀ سنائي را بتوان پيشگام در اين نوع دانست. روي آوردن نظامي به سرودن مخزن الاسرار تداوم بخش راهي شد که بعدها عطار و مولانا و ديگران آن راه را ادامه دادند بنابراين همانطور که اوج داستان سرايي و نوشتن منظومه هاي يزمي در اختيار نظامي است از هنر ديگر او که نوشتن منظومه هاي اخلاقي — عرفاني است نبايد گذشت هر چند در نوشتن منظومه حماسي تاريخي نيز صاحب تجربه است.

بنابراين اگر به تحقيق درباره «مخزن الاسرار» پرداخته شد با توجه به همين مهم بوده است.

در بين تمام مقلدان نظامي امير خسرو دهلوي اهميت بسياري دارد به خصوص که گسترش دهنده اين سبک در هند بوده است و هنوز هم او را از کسبم نظيرترين شاعران پارسي گوي آن ديار مي دانند.

نگارنده اين سطور سعی کرده است در اين مقايسه تقريباً تمام جنبه هاي دو اثر را با هم بسنجد اگر در عنوان بخش ها نگريسته شود اين مدعا بهتر اثبات مي شود. در چهار بخش اصلي وجوه اشتراك و افتراق بررسي شده است که عبارتند از: «كلييات ابواب»، «مضامين مشترك»، «صور خيال مشترك»، «تركييات و لغات مشترك».

يعني از لغات و الفاظ تا افكار و مفاهيم مشترك مورد نظر بوده است و همچنين تصاوير و خيال که از اجزاي لاينفك شعر است به دقت مقايسه شده است. در انتها ابيات مخزن الاسرار به شکل کامل آمده است.

در بخش اول چنانکه پيدااست امير خسرو حتي در نام ابواب و عنوان بخشها از نظامي تقليد کرده است جز آنکه فقط از جهت حُجْم ابيات، بيشتر از سروده هاي نظامي در مخزن الاسرار است.

در بخش دوم بنابر ترتیب یکسان دو اثر به بررسی و مقایسه مشترکات پرداخته شده است در بخش سوم نیز به فئونی چون تشبیه ، استعاره ، تشخیص ، مجاز ، کنایه ، تناقص ، تلمیح و ... توجه شده است.

در بخش بعدی به الفاظ و ترکیبات مشترک توجه شده است که مؤید تقلید امیرخسرو حتی در حیطه الفاظ و زبان است.

لازم به ذکر است که ابتدا ابیات امیرخسرو در هر بخش آورده شده است و سپس ابیات نظامی، این تقدیم و تأخر صرفاً به خاطر آن است که تقلید امیرخسرو بهتر نشان داده شود یعنی با آوردن ابیات نظامی نگارنده نشان داده است که این مفاهیم قبلاً توسط نظامی نوشته شده است و ابیات نظامی گواه این سخن است .

در استفاده از «مخزن الاسرار» و «مطلع الانوار» این نکته گفتنی است که چاپ های مختلف مخزن الاسرار در بین اهل ادب مشهور است و نیاز به تذکار نیست و در فهرست مآخذ به آنها اشاره شده است ولی نسخه استفاده شده از «مطلع الانوار» با تصحیح و مقدمه طاهر احمد اوغلی محرم اوف است که در سال ۱۹۷۵ در مسکو تهیه شده است و تحت نظر باباجان غفورف ، ظ . انصاری ، شجاع الدین شفا، غضنفر علییف بوده است و آکادمی علوم جمهوری شوروی سوسیالیسی آذربایجان انستیتوی ملل خاورمیانه و نزدیک از آن حمایت کرده است. این متن علمی و انتقادی مطلع الانوار براساس یک نسخه چاپی و هشت نسخه خطی ترتیب یافته است.

راقم این سطور علاوه بر نسخه فوق الذکر «مطلع الانوار» چاپ دانشگاه علیگره را نیز مورد استفاده قرار داده است که مولوی محمد مقتدی خان صاحب شروانی آن را ترتیب داده است.

یکی از عواملی که نگارنده را بر نوشتن و جمع آوری این موضوع تحریض کرد علاقه و اشتیاقی بود که به مباحث تطبیقی و مقایسه ای داشت. مخصوصاً در مورد مطلع الانوار که کمتر مورد عنایت و توجه اهل ادب بوده است و با تمام تقلیدهایی که در آن دیده می شود اثر ارزشمندی است و دریغ آور است که کتابی با این ارج و مقام مورد بی مهری قرار می گیرد همچنین نگارنده بر آن است که اگر بضاعت علمی او یاری کند مطلع الانوار را با شرحی که در حد توان او باشد به طبع برساند .